

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของประเทศไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 7,950 แห่ง โดยแยกเป็น องค์การบริหารส่วนจังหวัด 75 แห่ง เทศบาล 129 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 6,7 แห่ง ที่เหลือคือกรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา (วิสา นราเทียม, 2547 : 18)

2.1.1 ความนิยาม

องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดตั้งขึ้นทุกจังหวัด โดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัดพ.ศ.2498 ต่อมารัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 254๐ เพื่อกำหนดพื้นที่จังหวัดเป็นพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด แบ่งโครงสร้างการบริหารงาน ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งมีข้าราชการประจำเป็นผู้ช่วยเหลือและปฏิบัติหน้าที่ในการให้บริการสาธารณสุขและการดำเนินการด้านสาธารณสุขโรคและสาธารณสุขการ และฝ่ายนิติบัญญัติประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการส่วนจังหวัด โดยการควบคุมดูแลการบริหารงานของฝ่ายบริหารเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบกฎหมาย ที่กำหนด (สมชอบ นิติพจน์, 2542 : 8-9)

สภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผลมาจากสภาจังหวัด ตามพระราชบัญญัติสภาจังหวัดพุทธศักราช 2481 ซึ่งกำหนดให้มีสภาจังหวัด อันประกอบด้วยราษฎรที่ได้รับเลือกภายในจังหวัดนั้น ให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการจังหวัดในการดำเนินการของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้การบริการต่าง ๆ ของทางราชการเป็นไปตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการของสภาจังหวัดจำเป็นต้องอาศัยระเบียบกฎหมายและนโยบายของราชการส่วนกลาง งบประมาณที่จะใช้ในการดำเนินการก็ใช้งบประมาณของราชการส่วนกลาง คือ งบประมาณแผ่นดิน งบประมาณของท้องถิ่นก็มีใช้อยู่บ้างแต่เฉพาะเงินเรียไรหรือเงินที่มีผู้อุทิศให้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้ อาจมีโรงงานสหภาพบ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย การดำเนินงานจึงไม่มีผลในทางปฏิบัติมากนัก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สภาจังหวัดในสมัยนั้นเป็นเพียงองค์กรซึ่งทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งได้ร่วมอบหมายให้มาปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่นให้เป็นไปตามความต้องการของราษฎรในท้องถิ่นเท่านั้น ในทางปฏิบัติจะได้ผลน้อย เพราะสภาจังหวัดขาดอำนาจหน้าที่และไม่มีอิสระที่จะดำเนินการของท้องถิ่นได้โดยลำพังตนเองต้อง

ซึ่งพหุอัยราชกรส่วนกลางเป็นกลไกในการปฏิบัติงาน กฎหมายไม่ได้กำหนดหน้าที่ในการดำเนินกิจการแก่สภาจังหวัด อีกทั้งไม่ได้ให้อำนาจในการควบคุมการบริหารงานของฝ่ายบริหารไม่มีทั้งงบประมาณตัวบุคคลและระเบียบปฏิบัติใดๆเป็นของตนเอง ต่อมาได้มีแนวคิดเกี่ยวกับหน่วยการปกครองท้องถิ่นว่าควรมีพื้นที่ครอบคลุมทั่วประเทศ ดังที่เป็นอยู่ในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและเนื่องจากขณะนั้นหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลและสุขาภิบาลมีเฉพาะในตัวจังหวัดและอำเภอที่มีความเจริญแล้วเท่านั้น ยังมีพื้นที่อีกเป็นจำนวนมากที่อยู่นอกเขตเทศบาลและสุขาภิบาล ดังนั้นจึงควรจัดตั้งหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่นเพื่ออุดช่องว่างนั้น ประกอบกับได้มีการพิจารณาพระราชบัญญัติสภาจังหวัด พ.ศ. 2481 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2485 และ พ.ศ. 2487 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของสภาจังหวัดเป็นเพียงที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งยังขาดอำนาจหน้าที่และกำลังเงินที่จะทำนุบำรุงท้องถิ่น ในจังหวัดนั้น จึงเห็นสมควรที่จะปรับปรุงให้จังหวัดมีอำนาจรายได้และดำเนินกิจการของได้ โดยให้สภาจังหวัดมีอำนาจเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 จัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด ขึ้น เป็นหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่น เรียกจากระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง มีฐานะเป็นนิติบุคคลทุกจังหวัด(ยกเว้นกรุงเทพมหานคร)ให้มีสภาจังหวัดและจังหวัดหนึ่งจัดตั้งได้เพียงหนึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัด ดังนั้น จำนวนองค์การบริหารส่วนจังหวัดจึงมีเท่ากับจำนวนจังหวัด คือ 75จังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดและสภาจังหวัดดำเนินกิจการส่วนจังหวัดตามที่กฎหมายกำหนด (ปกรณ์ ดีเสมอ. 2547 : 44-48)

2.1.2 วัตถุประสงค์ของกรจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด

- 1) เพื่อเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น เป็นสถาบันทางการเมืองซึ่งเป็นรากฐานของการ ปกครองระบอบประชาธิปไตยอันเป็นส่วนรวมของชาติ
- 2) เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ทางการปกครอง และให้บริการประชาชนแทนรัฐบาล กลาง
- 3) เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ
- 4) เพื่อให้เป็นสถาบันทางการเมือง และ โรงเรียนฝึกอบรมให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในทางการเมือง
- 5) เพื่อเสริมสร้างหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย

2.1.3 โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 โดยที่

1) ฝ่ายนิติบัญญัติ ประกอบด้วย สมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาตามกฎหมาย ว่าด้วยการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นองค์กรของผู้แทนภาคประชาชน และเป็นฝ่าย คำนึงกิจการส่วนจังหวัด มีหน้าที่หลักในการตราข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด สำหรับใช้ บังคับในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบ และควบคุมการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหารให้เป็นไปตาม เจตจำนงของประชาชนในจังหวัดนั้น ทั้งนี้ ภายใต้อำนาจของกฎหมายที่กำหนด

2) ฝ่ายบริหาร กำหนดให้นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดต้องมาจากการ เลือกตั้งของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยความเห็นชอบของสภาองค์การบริหารส่วน จังหวัด เป็นผู้ปกครองและบังคับบัญชาข้าราชการส่วนจังหวัด และดำเนินกิจการส่วนจังหวัดควบคู่ ไปกับสภาจังหวัด หรืออีกนัยหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในราชการส่วนจังหวัดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ และรับผิดชอบต่อสภาจังหวัด ในอันที่จะดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง เพื่อความผาสุกของประชาชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา และ บริหารกิจการขององค์การบริหารส่วนจังหวัด รองจากนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดและรอง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และมีหัวหน้าสำนักปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และ ผู้อำนวยการกองต่าง ๆ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการตามที่กฎหมายกำหนด โครงสร้างขององค์การ บริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด ตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 แสดงได้ดัง ภาพประกอบต่อไปนี้ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด. 2550 : 15.)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สำหรับฝ่ายบริหารซึ่งประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดและ
คณะกรรมการบริหาร ซึ่งในปีปัจจุบัน (2550) มีฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดตั้ง
แสดงในภาพประกอบต่อไปนี้ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด, 2550 : ค.)

นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

ภรณี กอศรี
นายก อบจ. ร้อยเอ็ด

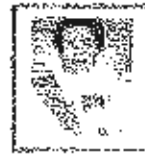
รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

นางฉวี ฆรมททอง
รองนายก อบจ. ร้อยเอ็ด

นายพันทอง ศรีสุตจใจ
รองนายก อบจ. ร้อยเอ็ด

นายสุติ วินิ ชิตบางศรี
รองนายก อบจ. ร้อยเอ็ด

ที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

ดร.สุद्धอต์ สุธอทัต
ที่ปรึกษานายก อบจ. ร้อยเอ็ด

นายสุद्धอต์ สุธอทัต
ที่ปรึกษานายก อบจ. ร้อยเอ็ด

ดร.สุद्धอต์ สุธอทัต
ที่ปรึกษานายก อบจ. ร้อยเอ็ด

รองนายก อบจ. ร้อยเอ็ด

น.ม.สุद्धอต์ สุธอทัต
รองนายก อบจ. ร้อยเอ็ด

ภาพประกอบที่ 2 : แสดง โครงสร้างของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

ที่มา : [Online], Available : <http://www.pao-roiet.go.th/home/person.htm>[2550,มกราคม 25].

2.1.4 อำนาจหน้าที่

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง มาตรา 17 ภายใต้อำนาจมาตรา 16 ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- 1) การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดตามระเบียบที่คณะรัฐมนตรีกำหนด
- 2) การสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น
- 3) การประสานให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น ๆ
- 4) การแบ่งสรรเงินซึ่งตามกฎหมายต้องแบ่งให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น
- 5) การคุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาป่าไม้ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 6) การจัดการศึกษา
- 7) การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพของประชาชน
- 8) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนาท้องถิ่น
- 9) การส่งเสริมการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- 10) การจัดตั้งและดูแลระบบบำบัดน้ำเสียรวม
- 11) การกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลรวม
- 12) การจัดการสิ่งแวดล้อมและมลพิษต่าง ๆ
- 13) การจัดการและดูแลสถานีขนส่ง ทั้งทางบกและทางน้ำ
- 14) การส่งเสริมการท่องเที่ยว
- 15) การพาณิชย์ การส่งเสริมการลงทุน และการทำกิจการ ไม่ว่าจะดำเนินการเอง หรือร่วมกับบุคคลอื่น หรือสหการ
- 16) การสร้างและบำรุงรักษาทางบกและทางน้ำ ที่เชื่อมต่อระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อื่น
- 17) การจัดตั้งและดูแลตลาดกลาง
- 18) การส่งเสริมการศึกษา จารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น

19) การจัดให้มีโรงพยาบาลจังหวัด การรักษาพยาบาล การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อ

20) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ

21) การขนส่งมวลชนและการวิศวกรรมจราจร

22) การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

23) การจัดให้มีระบบรักษาความสงบเรียบร้อยในจังหวัด

24) การจัดทำกิจการใดอันเป็นอำนาจและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขต และกิจการอันเป็นการสมควรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการ หรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ ทั้งนี้ ตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

25) สนับสนุนหรือช่วยเหลือส่วนราชการ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น

26) การให้บริการแก่เอกชน ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น

27) การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส

28) จัดทำกิจการอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือกฎหมายอื่นกำหนดให้เป็นอำนาจและหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

29) กิจการอื่นใดที่เป็นผลประโยชน์ของประชาชน ในท้องถิ่น ตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

จากการกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดดังกล่าวขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการพัฒนาครอบคลุมเขตพื้นที่ของจังหวัดร้อยเอ็ด ในด้านการพัฒนาทุกสาขาทั้ง 5 ด้าน ได้แก่

1) ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

2) ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ

3) ด้านการพัฒนาสังคม

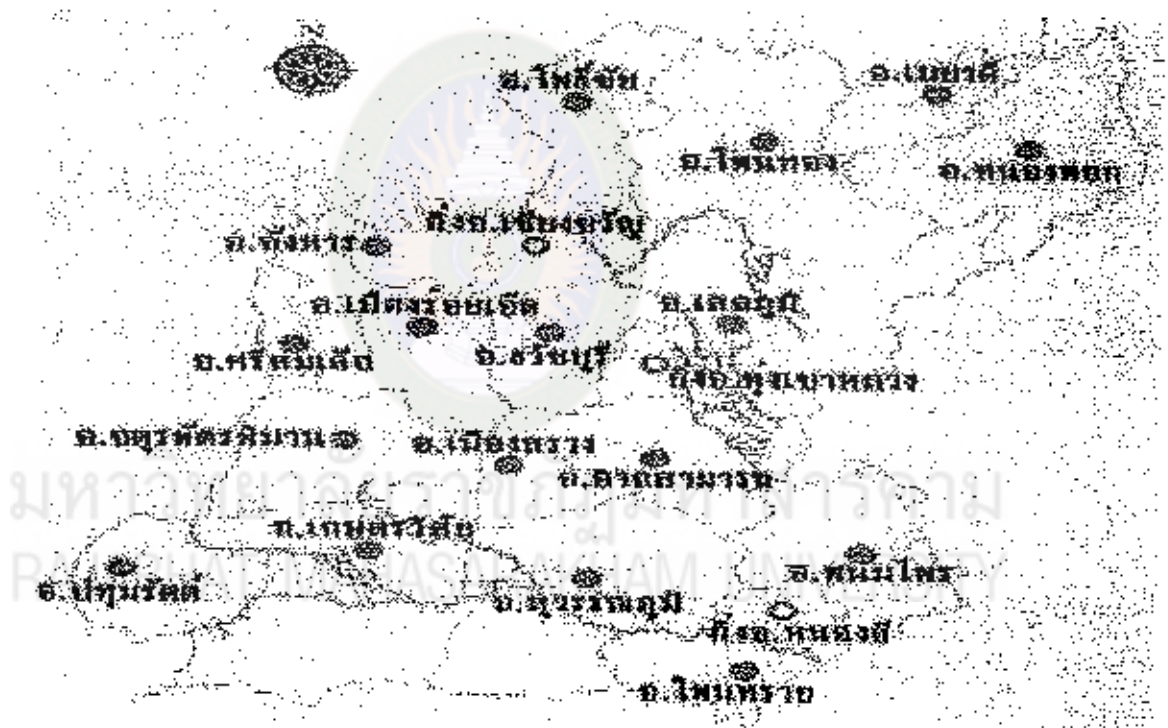
4) ด้านการพัฒนาการเมืองและการบริหาร

5) ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.1.5 บริบทของอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

1) สภาพทั่วไป

ลักษณะที่ตั้ง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด เป็นอำเภอที่อยู่ใจกลางของจังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ประมาณ 440.70 ตารางกิโลเมตร เป็นอำเภอที่รวมสถานที่ราชการต่างๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ก่อนสถาปนาเป็นอำเภอ เดิมเป็นเมืองเรียกว่าเมืองร้อยเอ็ด ประกาศยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2451 พร้อมกับสร้างเมืองร้อยเอ็ด มีพระยาชาติยะวงษาเป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนแรก อาณาเขตของอำเภอเมืองร้อยเอ็ดแสดงได้ดังภาพประกอบต่อไปนี้ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด. 2550 : 5)

ภาพประกอบที่ 3 : แสดงแผนที่จังหวัดร้อยเอ็ด

อาณาเขต อาณาเขตของอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นดังนี้

ทิศเหนือ ติดอำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดอำเภอยุทธยภินาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออกติดอำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

3) สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศแบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ - เดือนเมษายน อากาศร้อนอบอ้าวอุณหภูมิโดยเฉลี่ย 32 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม เดือนกันยายน โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - เดือนมกราคม โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ย 17 องศาเซลเซียส

2.1.6 สภาพการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด

1) ฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งได้แก่สภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดซึ่งราษฎรเลือกตั้งโดยตรง จำนวน 36 คน (มาตรา 9 ราษฎรคนหนึ่งหนึ่ง สำนวนแต่ไม่เกินหนึ่ง สำนวนแสนคน มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้ 36 คน) โดยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ในการเลือกประธานสภาจังหวัด 1 คนจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดทำหน้าที่ในการควบคุมการบริหารงานของฝ่ายบริหาร แต่งตั้งคณะกรรมการสามัญและคณะกรรมการวิสามัญประจำสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและร่างข้อบัญญัติทั่วไป ร่างข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี ให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาตำบล ร่างข้อบังคับตำบล เป็นต้น

2) ฝ่ายบริหาร (มาตรา 35) สภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลือกนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 คน จากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดคนแต่งตั้งรองนายกฯ จากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้ 3 คน (ตามเกณฑ์ที่ว่า จังหวัดที่มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด 36 หรือ 42 คน แต่งตั้งรองนายกฯ ได้ 3 คน) ทำหน้าที่ตามมาตรา 59 ได้แก่การดำเนินกิจการอันเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดตามมติของสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 หรือตามที่กฎหมายอื่นบัญญัติไว้ เช่น ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง มาตรา 17 ภายใต้งบตั้งมาตรา 16 เป็นต้น

อย่างไรก็ตามสภาพการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดตามข้อกฎหมายดังกล่าว ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานตาม

ความต้องการของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด ประชาชนทั่วไปยังไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเท่าที่ควร (ปกรณีย์ ตีพิมพ์. 2547 : 67)

2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นแนวคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือช่วยให้ชุมชนช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาในทุก ๆ ท้องถิ่น ถึงแม้จะกล่าวว่าการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นมีมานานแล้วก็ตาม แต่ในปัจจุบันการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จริง ๆ ยังไม่เป็นที่กว้างขวาง ทำให้ไม่สามารถนิยามการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ทฤษฎีและแนวคิดทางสังคมวิทยาที่น่าจะอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ดี ได้แก่ ทฤษฎีของนักปรัชญากรีกโบราณที่นิยามซึ่งได้แก่ทฤษฎีของเปาโล เฟรียเร (Paulo Freire) และทฤษฎีของจูเลียส เซอเรอเร (Julius Nyerere) ซึ่งได้ให้ความเห็นไว้ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันในศักดิ์ศรี คุณค่าและศักยภาพ ซึ่ง สามารถเป็นประโยชน์แก่สังคมได้ มนุษย์ย่อมสามารถเลือกทางเดินที่เขาเห็นว่ายุติธรรม โดยไม่ต้องพึ่งคำสั่งหรือคำชี้นำอย่างงมงาย และเกิดจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิต มีปัญญา ทรชนกรู้อและควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเองและการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอก (อรอนงค์ ธรรมกุล. 2539 : 12) ในการศึกษากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น จะกล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีตามลำดับดังนี้

2.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันทั้งในวงวิชาการและวงราชการ โดยนำมาใช้ครั้งแรกในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา หมายถึง การที่ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาที่ตนประสบอยู่ ต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นนำมาสู่การปรึกษาหารือเพื่อร่วมกันวางแผนในการแก้ไขปัญหา โดยมุ่งรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม และเพื่อให้ผลการดำเนินการตามแผนดังกล่าว ครอบคลุมความต้องการของประชาชนมากที่สุด ขณะเดียวกันประชาชนสามารถตรวจสอบการทำงานขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นได้ด้วย ซึ่งต้องอาศัยการสร้างจิตสำนึกให้กับ

ประชาชนให้มีความหวงแหนรักษากิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นเสมือนเป็นของตนเองการใช้ประโยชน์หรือรับประโยชน์จากโครงการกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นชุมชนจึงนับเป็นพลังสำคัญในการร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตั้งที่กล่าวมาแล้ว (อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539 : 13) เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องและตรงกัน มีนักวิชาการที่ได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมไว้สรุปหลายท่านแตกต่างกันแต่ก็มีความสอดคล้องบางประการดังนี้

ลินด์เกอร์ (Lindgem, 2003 : 114) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคลหลาย ๆ คนเข้าร่วมกันทำงาน โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จโดยพึ่งพาอาศัยความร่วมมือ ซึ่งกันและกัน

วิโรจน์ รอดวงษ์ (2544 : 46) ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วม ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้าง โอกาสให้ประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงาน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลาย ๆ เรื่องแล้วแต่กรณี การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจตีกรอบได้แตกต่างกันเดิม รัฐมักจะมองในแง่ของการร่วมสมทบแรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผนและร่วมกันทำงาน หรืออาจมองในแง่ของการเน้นการมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมวางแผนและร่วมทำงาน และร่วมกันทำรัฐวิสาหกิจมากกว่าการร่วมสมทบเงินหรือแรงงาน

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2549 : 33) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะคิด ความต้องการ และวัฒนธรรมการพัฒนาของผู้แสดงทางสังคม (Social Actors) ทุกภาคส่วน เพื่อมีส่วนร่วมในอำนาจของการตัดสินใจและรับประโยชน์จากการพัฒนา

พระธรรมปิฎก และคนอื่น ๆ (25 : 37) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนเข้าร่วมหรือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดยอาจตั้งเอากลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (กลุ่มที่อยู่นอกโครงสร้างองค์กรทางการเมืองที่กำหนดไว้โดยกฎหมาย) เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ขึ้น ไปตามแนวคิดส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนภายใต้แนวทางการปรับทิศทางของการกำหนดนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ดังจะเห็น ได้จากการจัดตั้งประชาชนหมู่บ้านหรือประชาคมตำบล เป็นต้น

ภคจิรา ปกป้อง (2546 : 11) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม ว่าเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของเขาว่า เขาควรกระทำอย่างไรบ้าง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและการดำเนินการของประชาชนเองทั้งนี้จะเกี่ยวข้องกับการเข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผน ตัดสินใจดำเนินการ และการติดตามประเมินผล การมีส่วนร่วม

อาจเป็นการเข้าร่วมโดยตรงด้วยตนเองหรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม โดยผู้เข้าร่วมอาจอยู่ในฐานะผู้กระทำการ(Actors)หรืออาจอยู่ในฐานะผู้ได้รับผลประโยชน์(Beneficiary) อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา จะเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

- 1) ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิด ร่วมสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อ

ส่วนรวม

5) ร่วมบริหารงาน ร่วมพัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงานและทุน ตามขีดความสามารถ รวมทั้งการติดตามประเมินผล และซ่อมบำรุงผลที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมนั้น

สุภาพ ศรีเมือง (2544 : 12) กล่าวถึงความหมายของ การมีส่วนร่วม ว่าเป็นการเปิด โอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิด ริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการซึ่งประชาชนในท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมนี้ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามและความเสียสละในการร่วมแสดงความคิดเห็น เสียสละแรงกายแรงใจ เวลา และวัสดุบางประการซึ่งอาจรวมถึงการบริจาคเงินด้วย ธรรมชาติที่แท้จริงของการมีส่วนร่วม ในอันที่จะทำให้การดำเนินการใด ๆ ประสบผลสำเร็จได้มันต้องเป็นการเปิด โอกาสให้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน หรือมากขึ้นตอนที่สุด มิใช่มีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง การให้ประชาชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมนั้นต้องเปิด โอกาสให้มีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอนดังนี้ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งรวมถึงการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหารและประสานความช่วยเหลือ
- 3) การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินการ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นประการสำคัญ การมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น

2 นัย คือ มติการมีส่วนร่วมและบริบทหรือสภาพเงื่อนไขการมีส่วนร่วมสำหรับแง่มิติ ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะดังกล่าวข้างต้นและผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของการมีส่วนร่วม อาจเป็นบุคคลภายในหรือภายนอกชุมชนก็ได้ โดยเน้นประเด็นในด้านลักษณะสถานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่มีส่วนร่วมดังกล่าว หรือลักษณะกิจกรรมที่เข้าร่วม ตลอดจนผลของการเข้าร่วม ส่วนในแง่ของบริบทหรือเงื่อนไขสภาพแวดล้อมนั้นพิจารณาจากสภาพแวดล้อมของตัวโครงการ ได้แก่ ส่วนที่นำเข้า ผลประโยชน์ที่ได้รับ รูปแบบของโครงการ และจากสภาพแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งกระทบกิจกรรม ได้แก่ สภาพแวดล้อมในอดีต ตลอดจนประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ด้านคือ

- 1) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและจะทำอย่างไร
- 2) จะสามารถมีส่วนร่วมได้ในลักษณะใด
- 3) จะแบ่งปันผลประโยชน์อย่างไรจากการดำเนินการ

การมีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหา ใช้ความชำนาญในการคิดสร้างสรรค์ และใช้วิทยาการที่เหมาะสม รวมไปถึงการติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนจึงเป็นการเข้าร่วมในการพัฒนาทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ในทุกกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การพัฒนาทางเลือก การเลือกแนวทางแก้ไข การร่วมแก้ปัญหาและการประเมินผลการพัฒนา

2.2.2 สาระสำคัญของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของการมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมและสรุปได้ ดังนี้

แฮปกู๊ด (Haggood, 1996 : 76) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่าควรมีสาระสำคัญ 3 ประการคือ

- 1) การให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนเป็นผู้นำความรู้และข้อมูลต่าง ๆ สู่ประชาชนด้วยกันและเป็นการลดช่องว่างของการสื่อความเข้าใจและความร่วมมือ ตลอดจนช่วยให้ประชาชนสามารถเลียนแบบ คัดแปลงหรือสร้างสรรค์การพัฒนาด้วยตนเองได้
- 2) การจัด โครงการพัฒนา เพื่อให้เป็นแบบจำลองแบบฝึกหัดแก่ประชาชน ในท้องถิ่นเป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการใช้ชีวิตของชาวชนบทในรูปของภาพสะท้อนที่ใกล้ชิดตัวประชาชน จนทำให้มองเห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมได้ดีที่สุด
- 3) การปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมของประชาชน ให้สอดคล้องกับการทำงานร่วมกันในรูปแบบและวิธีการที่มีกฎเกณฑ์ มีระบบ และมีความทันสมัย

อัปโฮฟฟ์(Uphoff, 1980 : 215) กล่าวถึงสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นไว้ว่า จะต้องประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

- 1) การกระจายอำนาจ เพื่อให้เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระและสามารถกำหนดสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชนบทมิใช่เป็นการแบ่งส่วนอำนาจทางการเมืองเท่านั้น
- 2) ความสามารถในการตัดสินใจซึ่งเป็นการกระทำในขั้นตอนที่สองของการที่ประชาชนมีอำนาจที่จะกำหนดสิ่งที่ต้องการได้ แต่การตัดสินใจนี้จะต้องมีการเรียนรู้ ทัศนคติ ประสิทธิภาพและมีเหตุผลมิใช่เป็นการกระทำเพียงเพื่อตอบสนองต่อความพึงพอใจหรือเป็นไปตามเสียงของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
- 3) การสร้างองค์กรของประชาชนที่จะเป็นตัวแทนในการติดต่อต่อรองและปกป้องผลประโยชน์จากการกระทำของตนเองแม้ว่าควรจะเป็นองค์กรที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพแต่ก็ต้องเป็นองค์กรที่ไม่ซับซ้อนในการจำกัดสิทธิของชาวชนบททั่วไป
- 4) ผลประโยชน์ตอบแทนการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากจะเน้นที่การกระทำแล้วยังเน้นที่การรับผลประโยชน์จากการกระทำที่เท่าเทียมกัน

ไพศาล เชาวนะ (2543 : 33) ได้สรุปสาระสำคัญและแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

- 1) ความต้องการและปัญหาของประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม หากกิจกรรมที่จะนำไปให้ประชาชนยอมรับเป็นเรื่องไหนก็ต้องใช้เวลาในการกระตุ้นเร่งเร้าความสนใจให้มีความรู้ความเข้าใจจนประชาชนยอมรับในความจำเป็นและประโยชน์จากการทำกิจกรรมเท่านั้น
- 2) ดำเนินการแบบกิจกรรมกลุ่มหมายความว่ากิจกรรมที่จัดให้ประชาชนมีส่วนร่วมต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการรับผิดชอบร่วมกัน
- 3) ซึ่คความสามารถของประชาชน หมายความว่าแนวทางการพัฒนา กิจกรรมต่างๆ ในชุมชนต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของประชาชน ที่จะดำเนินการต่อไปได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอก โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกต้องมีการทุ่มเทในลักษณะการให้เปล่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของกิจกรรมและต้องสามารถทำต่อไปเองได้ เมื่อมีการช่วยเหลือจากภายนอกสิ้นสุดลง
- 4) มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน หมายความว่ากิจกรรมการพัฒนาที่นำเข้าไปในชุมชนต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความพร้อมของชุมชน ความสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน

5) อาศัยผู้นำชุมชน ในการเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชน เพราะโดยทั่วไปจะสามารถรับทราบและยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้เร็วและเป็นผู้นำที่ชาวบ้านมีความศรัทธาอยู่แล้ว การเริ่มต้นจากผู้นำจึงเป็นไปได้เร็วกว่าเริ่มจากประชาชนทั่วไป

6) มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนหมายถึงขั้นตอนการดำเนินการต่างๆ ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นต้น กล่าวคือร่วมหาข้อมูลร่วมหาสาเหตุของปัญหา ร่วมปรึกษาหารือ หรือหาทางแก้ไข ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนการปฏิบัติงาน ร่วมการติดตาม ประเมินผลงาน จนถึงขั้นการร่วมบำรุงรักษาในระยะยาว

กล่าวโดยสรุปได้ว่าสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะประกอบด้วย ให้การศึกษาที่คิดแก่ประชาชนเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมของประชาชน ให้สามารถทำงานร่วมกัน ได้อย่างมีอิสระในการตัดสินใจร่วมกัน การดำเนินการต้องเป็นไปตามความต้องการและขีดความสามารถตลอดจนบริบทของชุมชน ทั้งนี้การมีส่วนร่วมอาจแบ่งได้เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงด้วยตนเอง หรือการมีส่วนร่วมทางอ้อมโดยผ่านองค์กรประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องมีกิจกรรมสำหรับให้ประชาชนได้ฝึกปฏิบัติอย่างเหมาะสมและเพียงพอ และได้ปฏิบัติอย่างเป็นปกติ โดยมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นสำรวจปัญหาและความต้องการจนถึงสิ้นสุดการติดตามประเมินผลและดูแลรักษาในระยะยาว

2.2.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

อักบายานี (Agbayani, 1972 : 251) ได้วัดลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) การร่วมประชุม
- 2) การแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 3) การวิเคราะห์ปัญหาให้กระจ่าง
- 4) การออกเสียงสนับสนุน หรือคัดค้านปัญหา
- 5) การออกเสียงเลือกตั้ง
- 6) การบริจาคเงิน
- 7) การบริจาควัตถุ
- 8) การช่วยเหลือด้านแรงงาน
- 9) การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ถูกต้อง
- 10) การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ

อัปโฮฟเฟิล (Uphoff, 1980 : 216) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนแห่งได้ 4 ลักษณะคือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

- 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน

พัฒนา อูศรีพิทักษ์ (2540 : 37) ได้สรุปถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงคลอจนความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมพัฒนาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผน ใบบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหานั้นเป็นการสนองตอบความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดและปรับปรุงระบบการบริหารงานเพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 6) ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
- 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุง โครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลได้ให้ประโยชน์ตลอดไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่าลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นหมายถึงกระบวนการซึ่งประชาชนในท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆของกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาท้องถิ่นได้แก่การร่วมแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะและร่วมตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย วางแผนการปฏิบัติงาน ร่วมเสียสละได้แก่การบริจาคทรัพย์สินหรือช่วยเหลือแรงงานในการร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกำกับติดตาม และตรวจสอบการปฏิบัติงานและร่วมรับผลประโยชน์จากการปฏิบัติงาน

2.2.4 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981 : 125) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมว่ามี 3 รูปแบบคือ

1) การมีส่วนร่วมแบบเฝื่อนใจ (Spontaneous) เป็นรูปแบบที่เกิดจากการรวมตัวกันเองด้วยความสมัครใจ เพื่อแก้ปัญหาให้ตัวเอง เป็นการกระทำที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก

2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีอยู่ทั่วไปในประเทศที่กำลังพัฒนา

3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coerced) เป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินการตามนโยบายของรัฐ ภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบนี้จะส่งผลโดยตรงให้ผู้เข้าร่วมได้รับทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาว และอาจเกิดผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

อัปโฮฟ (Uphoff) 1980 : 218) ได้สร้างกรอบพื้นฐานเพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในแง่ของรูปแบบการมีส่วนร่วมได้ 4 รูปแบบดังนี้คือ

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม และการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ที่เป็นไปทั้งในรูปแบบของการเข้าร่วมโดยมีการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร หรือการเข้าร่วมในการบริหารและการเข้าร่วมลงแรงและร่วมใจ เพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง

3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ทางวัตถุ ทางสังคม หรือโดยส่วนตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างควบคู่กันไป

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ในรูปแบบการควบคุมตรวจสอบ การดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

แม็กดา (Macda, 1973 : ไม่มีเลขหน้า; อ้างอิงมาจาก วิโรจน์ รอดวงษ์, 2544 : 49) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบคือ

1) การมีส่วนร่วมแบบแข่งขัน (Active) หมายถึง การเข้าร่วมตั้งแต่การริเริ่มและติดตามในกระบวนการกำหนดความต้องการแผนงานตลอดจนเข้าร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานและสนใจในผลของการพัฒนา

2) การมีส่วนร่วมแบบไม่แข่งขัน (Passive) หมายถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชน โดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของการกำหนดแผนและนโยบายตลอดจนไม่สนใจในผลของการพัฒนา

3) การมีส่วนร่วมแบบเครือข่าย (Inet) หมายถึง การเข้าร่วม โดยการผูกซักของ
 จำยอม หรือถูกบังคับ โดยสภาพแวดล้อม บุคคล หรืออื่น ๆ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะแปรเปลี่ยนไปตาม
 สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเสมอ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1978 : 6-12) ได้เสนอว่ารูปแบบที่แท้จริงสมบูรณ์ของ
 การมีส่วนร่วม นั้น จะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอนคือ

1) การวางแผน (Planning) ในส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์
 ปัญหาจัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล
 และประการสำคัญคือ ตัดสินใจ

2) การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ในส่วนนี้ประชาชนต้องมีส่วนร่วม
 ในการจัดการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมการเงิน และการ
 บริหาร

3) การใช้ประโยชน์ (Utilization) เป็นส่วนที่ประชาชนจะต้องมีความสามารถ
 ในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเองและการ
 ควบคุมทางสังคม

4) การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining Benefits) ในส่วนนี้ประชาชนต้อง
 ได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ที่เท่ากัน ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ส่วนตัว สังคม
 หรือ วัตถุ ก็ได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมมี 3 ลักษณะคือ

1) รูปแบบที่ให้ความสำคัญเชิงเนื้อหา กล่าวคือ รูปแบบที่ประชาชนเข้าไปมี
 ส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดแผน เข้าร่วมในการกระทำและรับผลประโยชน์ตลอดจนเข้าร่วม
 ในการประเมินผลการกระทำด้วย

2) รูปแบบที่ให้ความสำคัญของการจัดรูปความสัมพันธ์ หรือรูปขององค์กร
 ซึ่งการมีส่วนร่วมอาจเกิดจากความสมัครใจหรืออาจถูกชักจูงหรือเกิดจากการบังคับซึ่ง
 ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็น ไปได้ทั้งในรูปแบบมีตัวแทนหรือ ไม่มีตัวแทนก็ได้

3) รูปแบบที่ให้ความสำคัญของกิจกรรม รูปแบบนี้จะเป็นการเข้าร่วมกิจกรรม
 ในลักษณะแบบแข่งขัน แบบไม่แข่งขันหรือแบบเครือข่ายก็ได้

2.2.5 วิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการ
 ตัดสินใจในระดับที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนและพัฒนาท้องถิ่น ได้ด้วยตนเอง โดย
 เริ่มจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนภายใต้กระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นหากมี

ความเข้าใจถึงการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา จะช่วยให้สามารถทราบได้ว่าการพัฒนาดังกล่าว ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดนักวิชาการได้กล่าวถึง การวัดการมีส่วนร่วมไว้ สรุปได้ดังนี้

วิโรจน์ รอดวงษ์ (2544 : 50-52) สรุปการจำแนกวิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ได้ ดังนี้

1) การจำแนกตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นกรวัดเชิงคุณภาพ สามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในท้องถิ่น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดความต้องการของท้องถิ่นและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางในการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพยากรเพื่อการพัฒนาขั้นตอนนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประ โยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึง ได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลกระทบอันอาจเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ อันแสดงออกมาในเชิงรูปธรรมคือสังคม หรือบุคคลก็ได้

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในลักษณะของการประเมินรูปแบบ (Formative Evaluation) อันเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าที่ทำเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปแบบของการประเมินผลรวม (Sumative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดว่า การพัฒนานั้นก่อให้เกิดผลอย่างไร

2) การจำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขแห่งอเมริกา ซึ่งจำแนกระดับความเข้มไว้ 3 ระดับคือ

2.1) ระดับการตัดสินใจ(Decision-making)ในระดับนี้ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผน และจัดการกับกิจกรรมพัฒนาด้วยตนเอง จึงถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นารับผิดชอบด้วยตนเอง

2.2) ระดับการร่วมมือ (Cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือในการพัฒนาตามแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก บางครั้งประชาชนจะร่วมเสียสละเวลาแรงงาน และทรัพย์สินเพื่อให้แผนงานนั้นประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือเป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้

2.3) ระดับการใช้ประโยชน์(Utilization)ในระดับนี้ประชาชนจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากการบริการที่กำหนดไว้ ถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นการยอมรับบริการเท่านั้น เช่น การเข้าร่วมโครงการวางแผนครอบครัว เป็นต้น

3) การจำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม สามารถแยกประเภทของผู้เข้าร่วมตามสถานภาพได้ 4 ประเภทคือ

3.1) บุคคลในท้องถิ่น (Local Residents)

3.2) ผู้นำในท้องถิ่น (Local Leaders)

3.3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (Government Personnel)

3.4) เจ้าหน้าที่ต่างชาติ (Foreign Personnel)

ซึ่งการจำแนกผู้เข้าร่วมดังกล่าวนี้ จะต้องพิจารณาถึงสถานภาพส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา ชนชั้นทางสังคม ระดับรายได้ ระยะเวลา ที่อยู่อาศัย และสถานภาพ การถือครองที่ดิน เป็นต้น

4) การจำแนกตามรูปแบบของการมีส่วนร่วม (Form of Participation) ซึ่งคัสเซลดอร์ป (Dusseldorp. 1981 : 118) จำแนกวิถีของการเข้าไปมีส่วนร่วม (Way of Participation) เป็น 2 ทางคือ

4.1) การมีส่วนร่วมทางตรง หมายถึง การที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาด้วยตนเอง เช่น การเข้าร่วมประชุม ร่วมอภิปราย ร่วมใช้แรงงาน หรือร่วมลงคะแนนเสียง เป็นต้น

4.2) การมีส่วนร่วมทางอ้อม หมายถึง การที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมผ่านตัวแทนหรือ การให้การสนับสนุนโดยไม่นำตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง

พัชรานิติ สิริโกมุท (2547 : 20) ได้สรุปการวัดระดับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ คือ

1) ระดับการบริหาร ประชาชนอาจเข้าร่วมในกิจกรรมการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เป็นสมาชิก เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุม หรือเป็นคณะกรรมการ

2) ระดับการเข้าร่วมกิจกรรม เป็นระดับที่ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรม การพัฒนาต่าง ๆ คือ ร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม

3) ระดับการส่งเสริมประชาชนให้ความร่วมมือพัฒนาท้องถิ่นด้วยการให้ การสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนา โดยการบริจาคเงิน หรือทรัพย์สินช่วยเหลือ

สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 (2550 : 63)สรุประดับขั้นตอนการมีส่วนร่วม ของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่น ได้เป็น 5 ระดับ ดังนี้

1) ระดับการมีส่วนร่วมในอุดมคติ ซึ่งประชาชนมีโอกาสได้เข้าไปเป็น ผู้บริหารมีส่วนร่วมกิจกรรมการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีโอกาสได้ตัดสินใจในการ ดำเนิน โครงการด้วยตนเองคือ เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุม หรือเป็นคณะกรรมการ

2) ระดับการมีส่วนร่วมสูง หมายถึงระดับที่ประชาชนมีโอกาสได้เป็นผู้ เสนอ โครงการ

3) ระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง หมายถึงระดับที่ประชาชนมีโอกาสได้ เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ คือ ร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมในการปฏิบัติงาน

4) ระดับการมีส่วนร่วมเล็กน้อย หมายถึงระดับที่ประชาชนถูกชักชวนให้ ความร่วมมือเพื่อพัฒนาท้องถิ่นด้วยการ ให้การสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนา โดยการ บริจาคเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือ หรือถูกหลอกให้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่น

5) ระดับไม่มีส่วนร่วมเลย หมายถึงการที่ประชาชนถูกบังคับให้เข้าร่วม กิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกจัดขึ้น โดยผู้อื่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ โดยไม่เต็มใจหรือไม่เคยได้รับทราบข้อมูล ข่าวสาร ในเรื่องดังกล่าวมาก่อน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์การบริหาร ส่วนจังหวัดเพื่อพัฒนาท้องถิ่น นั้นเป็นการวัดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อ ชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองและท้องถิ่นที่อยู่อาศัย โดยสมาชิกในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมใน กระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งความกรอบแนวคิดของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการวัดการมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการ แสดงความคิดเห็น สำรวจ และ วิเคราะห์ประเด็นปัญหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นต่อการดำเนินงานด้านการ พัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการวางแผน การ ปฏิบัติงาน ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานและการมีส่วนร่วมในการ ประเมินผล การตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่น

2.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยแบบใหม่ ที่ประยุกต์และเป็นการรวมเอาแนวความคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) มาผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยเป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่จะต้องใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษาจึงเป็นสมบัติของสังคมและเป็นการกระทำที่มุ่งหมายจะให้ประโยชน์หรือเป็นการรับใช้สังคมด้วยเหตุนี้การวิจัยจึงควรคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุด และการวิจัยที่จะให้ผลประโยชน์สูงสุดนั้น ย่อมเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research for Development) หรือการวิจัยพัฒนา (Research and Development) โดยที่การพัฒนาและการเป็นหุ้นส่วนจะต้องเดินทางร่วมกัน ดังนั้น ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างมีเสรีและเป็นประชาธิปไตย โดยจุดที่แตกต่างกันของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการวิจัยที่เน้นในมิติของการเก็บข้อมูล แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการประยุกต์หาวิธีการแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กัน หรือกล่าวได้ว่ามีการแสวงหาแนวความคิดและแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและทรัพยากรที่ผู้ถูกวิจัยมีอยู่เพื่อช่วยในการแก้ไข ปัญหา

2.3.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นักวิชาการ ได้กล่าวถึงความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้พอสรุปได้ดังนี้

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544 : 61-62) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้ กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึก ไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ(2545 : 231)กล่าวถึงความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วข้อกำหนดของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นั้นแตกต่างไปจากแนวคิดของการวิจัยแบบเดิมอยู่มาก แนวคิดในการวิจัยแบบเดิมนั้น ตั้งอยู่บนฐานของปรัชญาปฏิฐานนิยมเชิงตรรก (Philosophy of Logical Positivism) และพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioralism) ซึ่งมีข้อกำหนดว่า นักวิจัยทุกคนจะต้องรักษาความเป็นกลาง (Neutrality) โดยแยกตัวเองโดยสิ้นเชิงออกจากสิ่งที่ศึกษาเพื่อมิให้เกิดอคติ (bias) ต่อการศึกษา อันจะทำให้ผลของการศึกษาเบี่ยงเบนและไม่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเน้นเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย และนักพัฒนาหรือนักปฏิบัติการ (Practitioners) ตลอดจนกระบวนการศึกษาค้นคว้าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยที่จัดกระทำโดยผู้ปฏิบัติการเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยทันที และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน ซึ่งขยายความอีกได้ว่า เป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันที่จะต้องสืบสวนสอบสวนหาปัญหาและข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่มวิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหาโดยเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในทางกระบวนการประชาธิปไตย

พัชราภรณ์ พัดศิวิชัย (2550 : 3) กล่าวว่าไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหากระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิพากษ์ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้ด้วยตัวเองและด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจนสะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูลการศึกษาค้นคว้าถึงปัญหารวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือ โครงการพร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโลกทัศน์ให้

ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผล
ดังที่ได้กล่าวไปแล้วยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัยและกระบวนการวิจัยในตัวของมันเอง
อีกด้วยและอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วม
กิจกรรมการวิจัย ซึ่งสามารถเป็นตัวนำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมี
ประสิทธิภาพอีกด้วย

เค็มมิส และ แม็กเท็กการ์ต (Kemmis & McTaggart, 2000 : 267) กล่าวถึงการวิจัย
เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการวิจัยที่มีความเป็นมาที่ยาวนานในการสืบหาข้อเท็จจริงที่
เกี่ยวข้องกับชุมชน อุตสาหกรรม บริษัท และองค์กรอื่น ๆ ในทางการศึกษาก็เช่นเดียวกันมีลักษณะที่
เป็นไปเพื่อการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคม มากกว่าการแก้ไขปัญหาการสอนที่เจาะจง
เฉพาะของครูในชั้นเรียนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะในเชิงปฏิบัติการเพื่อสืบหา
ข้อเท็จจริง ซึ่งบ่อยครั้งที่เค็มมิสเป็นการรวบรวมข้อมูลทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ การวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีชื่อเรียกได้หลายชื่อแต่ที่เรียกกันบ่อย ๆ คือ การสืบค้นข้อเท็จจริงบน
พื้นฐานของชุมชน การวิจัยโดยการกระทำร่วมกันการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยด้วยการ
วิพากษ์วิจารณ์เป็นต้นซึ่งในความหมายโดยรวมแล้วก็คือการวิจัยเชิงที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับปรุง
คุณภาพของครูในองค์กรชุมชนและชีวิตความเป็นอยู่ แม้ว่าหลายประเด็นจะเหมือนกับการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการของครูหรือของสถานศึกษาแต่ประเด็นที่แตกต่างกันออกไปก็คือการมีส่วนร่วมกับบุคคล
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในความพยายามปรับปรุงพัฒนา และการมอบอำนาจให้กับบุคลากรและองค์กร
กล่าวโดยสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหมายถึงความถึง การร่วมกัน
ดำเนินกระบวนการวิจัย โดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา กับผู้วิจัยภายนอก
ดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างแข็งขัน โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัยร่วมมือกันในทุกขั้นตอน
นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจน
ช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาก็หรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของ
สังคมนั้น

2.3.2 หลักการและเป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยหลักการนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่
ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education)
และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (Action) เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ถูกกดขี่หรือด้อยโอกาสในสังคมได้มี
ส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้
เรียนรู้และแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็น
รูปธรรม นักวิชาการได้กล่าวถึงหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ สรุปได้ดังนี้

พันธกิจ รามสูตร (2540 : 60-63)อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลักการสำคัญที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย

- 1) ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์/สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์
- 2) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
- 3) สนใจปรีดิ์สนักของชาวบ้าน โดย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเหลือให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา
- 4) การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมองความคิดเห็นของตนเอง ได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีเป้าหมายหลักบางประการ ประกอบด้วย

- 1) ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
- 2) ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
- 3) สร้างคุณภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐาน
- 4) ขอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคมเศรษฐกิจ

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2545 : 241) ได้กล่าวถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) เพื่อเปิด โอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลรวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนาและวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนคนมิใช่รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนาตามันการให้
- 2) เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น
- 3) เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาลงไปพร้อมกัน

อรุณรุ่ง บุญหนักคงพงศ์ (2549 : 25) ได้กล่าวถึงเป้าหมายและประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้

1) ชาวบ้าน ชุมชน ผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัว ได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น สามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องมีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อก่อประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและชุมชน

2) ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหาคือผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้นการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน

3) นักวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชนอันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีและเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

4) ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจาก ได้ลงมือทำกิจกรรม โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการผนึกกำลังร่วมกัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม การให้การศึกษา และการกระทำ หรือการปฏิบัติการ เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชุมชน บูรณาการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐานให้เข้ากับภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง

2.3.3 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

กมล สุคประเสริฐ (2537 : 12)กล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าสามารถจำแนกได้แตกต่างกันอยู่ 2 ชุดคือ

1) กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ประสานงาน หรือผู้อำนวยการวิจัย โดยเป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยตามโครงการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัยแต่ละคน โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัยคือการสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ เป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ และสามารถที่จะเผยแพร่แก่สังคมได้ โดยรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี

ส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลนั้น จะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สั้นเปลืองเงินทองและก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายไม่มากนัก แต่ในเวลาเดียวกันก็ได้ผลตอบแทนจากการวิจัย ค่อนข้างสูง

2) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของชุมชนหรือเรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหามุมมองของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่ เป็นผู้ประสานงานหรือเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเป็นผู้ช่วยเหลือใน กระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่ม และค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือลง และหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนถึงที่สุด โครงการแล้ว ประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างพลังที่พอเพียงกระทั่ง สามารถแก้ไขปัญหามุมมองของชุมชน ได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพไม่ต้องรอรับการช่วยเหลือจาก ภายนอกอีก

ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2548 : 20-21) อธิบายไว้ว่า หากพิจารณาในรูปของ กระบวนการวิจัย การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ สามารถระบุได้ตามลำดับขั้นหรือกระบวนการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้หลายขั้นตอน ซึ่งช่วยให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัย แต่ละฝ่ายได้อย่างชัดเจน และในทางปฏิบัติแล้ว กระบวนการวิจัยก็ต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือ กับทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการดัง ต่อไปนี้

1) ขั้นการศึกษาบริบท ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณา บริเวณที่จะทำการศึกษาร่วมกันเพื่อทำประชาคม โดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมและชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย

2) ขั้นกำหนดปัญหา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้ง อธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้แก่ฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาละมอดถึงผลของการวิจัยได้อย่าง ชัดเจน และครอบคลุมส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ และชาวบ้าน ได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูลและแสดง ความคิดเห็น/ความต้องการ ซึ่ง โดยความเป็นจริงแล้ว การวิจัยเพื่อให้ ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์ได้นั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการที่นักวิจัย จะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความตระหนักใน บทบาทและความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ขั้นการกำหนดปัญหาร่วมกับ ชาวบ้านในชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการให้เกิดผลอย่างแท้จริง ก่อนจะเริ่ม ดำเนินงานในขั้นตอนอื่น

3) ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไรและอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัยส่วนนักพัฒนา จะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัย โดยคิดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน และคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงานว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาด หรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้น จะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4) ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นนี้ นักวิจัยที่มีส่วนร่วมโดยการพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อการดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย โดยนักพัฒนาจะเข้ามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่เป็นต้น และประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึงการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนดรวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5) ขั้นการสรุปผลการวิจัยในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบ ประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

สุภางศ์ จันทวานิช (2541 : 67) อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย และวัตถุประสงค์ของนักวิจัยและนักพัฒนา ควบคู่ไปกับความต้องการความรู้ และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย ดังนั้นการดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อกับบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ มักจะประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่ายประกอบด้วย

1) บุคคลเป้าหมาย อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย หรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้น ซึ่งเป็นผู้รู้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับตนเองดีที่สุด

2) นักวิจัย เป็นผู้แทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอก นักวิจัยนี้ เป็นฝ่ายผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัย

3) นักพัฒนา เป็นกลุ่มผู้มีความรู้และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งแม้ว่าเป็นคนนอกแต่ก็นับว่าเป็นบุคคลที่ค่อนข้างจะได้ใกล้ชิดกับบุคคลเป้าหมายของการพัฒนาหรือบุคคลกลุ่มแรกมากที่สุด ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้ ซึ่งเขียนเป็นแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านนักวิจัยนักพัฒนาหรือองค์กรพัฒนานักวิจัยก่อนทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและหลังทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 5 : แสดงความสัมพันธ์ก่อนทำ PAR และหลังทำ PAR ของผู้เกี่ยวข้อง

จากแผนภาพข้างต้น อธิบายได้ว่า วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งวิธีการมองนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกรอบแนวความคิดของแต่ละบุคคลยึดถือ ซึ่งภายหลังจากที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว บุคคลทั้งสามกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยนักวิจัย ชาวบ้านหรือบุคคลกลุ่มเป้าหมายและนักพัฒนา จะมีความเข้าใจถึงปัญหาและความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับ

ความสำเร็จในการพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการต่าง ๆ ของชุมชนและการปฏิบัติงานสามารถเป็นไปได้โดยมีประสิทธิภาพ

ัชชาวลย์ หัตถศิวิฑ(2550 : 11-15) สรุปขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)

ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยกล่าวคือ

1.1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้าน ได้ดีมากขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการส่วนร่วมของชาวบ้าน ในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสามารถทำการวิเคราะห์คาดหมายสภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2) การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชนรวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่ง โดยมากแล้ว ผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สัมภาษณ์ และถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีบางโครงการวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนหรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย

1.3) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) โดยทั่วไปแล้ว การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อย โอกาส ในการพัฒนา (Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้าง โอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนากับชุมชนอื่น อย่างไรก็ตามงานวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชน โดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและ

จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วนหรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัยและการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

1.4) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการซึ่งข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือควมมีปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และอาจเป็นข้อมูลที่องค์กรพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้ หรือนักวิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (Community Surveying) ก็ได้

1.5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ มักถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว มักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่มคือ เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนาการอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบลและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหาหรือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วยและเตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัยส่วนการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือนี้ งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหลายชิ้น ได้ใช้วิธีการให้ครูผู้วิจัย/นักวิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการดำเนินงานวิจัย การเตรียมเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะช่วยให้กระบวนการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยดี ในขั้นนี้ ปัญหาของการวิจัยมักเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชาวบ้าน กลุ่มเป้าหมายรวมถึงการสื่อสารการทำวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ขั้นตอนและผลประโยชน์ที่

ชาวบ้านจะได้รับของคณะนักวิจัยซึ่งทำความเข้าใจว่า โดยทั่วไปนั้น งานวิจัยแบบมีส่วนร่วมมักจะ เป็น “ของใหม่” ที่ในสายตาของชาวบ้านแล้วชวนให้เข้าร่วม ไม่น้อย และชาวบ้านส่วนมากก็มักจะ ตื่นเต้นกับการเข้ามาทำงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาของเขาจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก แต่กระนั้นชาวบ้านก็มักจะ ไม่มีเวลามากนัก การดำเนินกระบวนการวิจัยจึงต้องเป็น ไปอย่างกระชับ เพราะยิ่งกระบวนการทอดออกยาวมากเท่าใด การมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็จะลดลงไปตามส่วน เท่านั้น นอกเหนือไปจากนี้แล้ว การจัดเวทีที่ง่ายต่อความเข้าใจและสะท้อนความต้องการของ ประชาชนที่มีบรรยากาศสบาย ๆ หรือการศึกษาชุมชนประกอบยังจะช่วยให้คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูล ที่กว้างขวางมากขึ้นและบางกรณีจะช่วยให้คณะนักวิจัยสามารถสร้างคำอามที่แหลมคมต่อการ กำหนดปัญหาของการวิจัยได้ อีกประการหนึ่ง การขาดความชัดเจนในประเด็นที่ต้องการนำเสนอ เพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา รวมทั้งการขาดความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมวิจัยของชาวบ้าน ยังอาจ ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมชาวบ้านติดตามผู้นำชุมชน หรือชาวบ้านส่วนใหญ่ในแบบ “ว่ายังงี้ก็ว่าตาม กัน” ซึ่งบางกรณีผู้นำชุมชนอาจขาดความเป็นกลางหรือมีแนวโน้มฝักใฝ่ฝ่ายการเมือง กระทั่งส่งผล ให้ตัวชาวบ้านตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์ และการตัดสินใจของชาวบ้าน สร้าง ความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรม/โครงการพัฒนาของภาครัฐ

2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase)

ในระยะที่สองนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย คือ

2.1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) ในขั้นนี้ เน้นการศึกษวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education Participation-CEP) โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้การ อภิปรายแลกเปลี่ยน (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนา แลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของ ชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัด โครงการต่อไป

2.2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของ โครงการ (Project Appraisal and Identification) เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการ โดยการประเมินความต้องการของ ชุมชนหาแนวทางในการแก้ไขปัญหานั้นความเป็นจริงมักจะมีหลายแนวทาง ชาวบ้านและนักวิจัย จะต้องพิจารณาร่วมกันว่าวิธีการแก้ไขปัญหาใดที่เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือมีความเป็นไปได้ โดย ชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนด โครงการหรือกิจกรรมที่จะ ดำเนินการ

2.3) การกำหนดแผนงาน โครงการและการจัดการ (Planning Phase) กิจกรรมในช่วงนี้จะเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือก โครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ ดังนั้นเพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือกเป็น โครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ดังนั้น หลังจากที่ผ่านมาขั้นตอน 2.1 มาแล้ว ผู้วิจัยจะต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหาคำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.4) การปฏิบัติตาม โครงการ (Implementation Phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งโดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ในแง่ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ โดยทั่วไปมักเป็นประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย ความไม่สนใจเข้ามีส่วนร่วมของชาวบ้านจำนวนไม่น้อย นอกเหนือไปจากการขาดความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการและผลประโยชน์ของการทำวิจัยแล้วยังปรากฏด้วยว่าชาวบ้านมักมองเห็นการวิจัยเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะ และไม่เกี่ยวข้อง ไร่นักกับปากท้องที่จะต้องทำมาหากินเป็นประจำวัน ประกอบกับธรรมชาติของการวิจัยแบบนี้ที่มักไม่มีการจ่ายตอบแทนเป็นเงินให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยด้วยแล้ว การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำผลของการวิจัยไปสู่การปฏิบัติแล้วที่ยังห่างไกลจากบริบทชีวิตประจำวันของเขาออกไปมากขึ้น การเข้าร่วมงานวิจัยของชาวบ้านจึงเป็น ไปโดยเน้นการรับฟังทั้งที่ผู้วิจัย และนักพัฒนาชุมชนเป็นหลัก ผลสืบเนื่องประการต่อมาคือ บุคคลที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ก็มักจะ ได้ชาวบ้านที่เป็นพวก “ขาประจำ” ที่มีอยู่ในวงข่ายอิทธิพล (Sphere of Influence) ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐหรือการเมืองท้องถิ่น มาเข้าร่วมกิจกรรม และส่งผลให้สุดท้ายแล้วผลของการวิจัยเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรม/โครงการพัฒนาของภาครัฐดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

3) ระยะเวลาติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) ระยะนี้เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการการวัดผลสำเร็จของโครงการ ซึ่งหากโครงการมี สามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง ก็อาจจะเป็นข้อพิสูจน์ถึงความไม่ประสบความสำเร็จของโครงการ ได้ในขั้นตอนนี้ โดยมากแล้วคณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาของการทำวิจัยและขั้นตอนของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น อาจมีความแตกต่างกัน ไปบ้างในรายละเอียด ซึ่งไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก หากแต่

เป็นความเหมาะสมในบริบทของการดำเนินงานวิจัยที่อาจมีข้อจำกัดที่คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องรวมกิจกรรมหลายกิจกรรมไว้ดำเนินการ ในคาบเวลาที่ใกล้เคียงกัน หรือเป็นความต้องการของชุมชนเองที่จะกระชับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัย เพื่อมิให้กระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยจะสั้นหรือยาว มีรายละเอียดมากหรือน้อยเพียงใดจึงอาจจะไม่ใช่ว่าเรื่องใหญ่ หากแต่การมุ่งตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของชุมชน รวมถึงการทำให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแข็งขันและมุ่งมั่นมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้นนั่นเอง นับเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า ในขั้นตอนนี้ยังคงต้องอาศัยการมีเข้าใจที่ถูกต้อง และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้านไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนก่อนหน้า การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างช่องทาง การตรวจสอบงานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้างนี้เอง จะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้ว่า ผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือสามารถใช้ได้กับการแก้ไข ปัญหาอย่างตรงจุด และเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลประโยชน์ในภาพรวม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) นับเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังกล่าวและชุมชนที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาก่อนที่กล่าวถึงประการอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือ โครงการ พร้อมทั้งปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหานั้นได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ และมีนักวิจัยภายนอกทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยยังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมายอันนับได้ว่า การวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหาหน้าที่และร่วมกันแก้ปัญหาดังกล่าวทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหานั้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน ประสพการณ์ตรงของนักวิจัยหลายท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นการศึกษา บริบท และกำหนดคิปัญหาของการวิจัย ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง และขั้นการสรุปผลการวิจัย ซึ่งจุดป็นที่คณะผู้วิจัยจะต้องสร้างความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการ เห็นความสำคัญ มีจิตสำนึกตระหนักเห็นความสำคัญ และมีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มองเห็นผลประโยชน์ของการทำวิจัยที่จะมีต่อตัวเขา ในขณะที่เขาเองก็กำลัง

ยอมเสียสละบางส่วนเช่น เวลาในการประกอบอาชีพหรือหารายได้ไปบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานและผลบั้นปลายของการวิจัยตกลงสู่ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาดังกล่าวแท้จริงพร้อมไปกับการที่ผู้วิจัยพึงระมัดระวังบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชน แบบแผนความคิดและการปฏิบัติ ค่าิยมร่วม รวมทั้งเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ยังมีอิทธิพลครอบงำคนในชุมชนอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะชุมชนที่ชาวบ้านมีพื้นฐานการศึกษาที่ยังไม่ดีเท่าที่ควร

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 งานวิจัยภายในประเทศ

งานวิจัยภายในประเทศเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น และการปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้วิจัยได้รวบรวมและสรุปได้ดังนี้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2540 : 11) ศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่าประชาชนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาการวางแผนดำเนินกิจกรรม การลงทุนและการปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล

บุญมา แสงกล้า (2544 : 105-110) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน; กรณีศึกษาเทศบาลตำบลน้ำพอง อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคล ความรู้ความเข้าใจ และความคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน กลุ่มตัวอย่าง คือผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตเทศบาลตำบลน้ำพอง จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรด้วยไคสแควร์ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีสิทธิเลือกตั้งส่วนใหญ่มีสถานภาพการสมรสและอยู่ด้วยกัน อาชีพรับจ้าง รายได้และรายจ่ายไม่เกิน 5,000 บาทต่อเดือน ในด้านการไปใช้สิทธิเลือกตั้งพบว่า ส่วนใหญ่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งมากกว่า 3 ครั้ง โดยได้ทราบเกี่ยวกับการเลือกตั้งจากผู้นำชุมชน สาเหตุที่ไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

เพื่อรักษา สิทธิทางการเมือง ส่วนแรงจูงใจที่ไปใช้สิทธิคือ ความน่าเชื่อถือของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นพบว่า ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งแสดงความคิดเห็นมากที่สุดคือการได้มาซึ่งผู้บริหาร ด้านความต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่า ความต้องการมีส่วนร่วม ในด้านการบริหารและด้านการกำกับตรวจสอบและติดตาม มากที่สุด ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนพบว่า อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ รายได้และ รายจ่าย ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็น มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วม ของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ประพัฒน์ เศษฐาญ (2544 : 105-112) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมพัฒนาชุมชน; ศึกษากรณีผู้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในจังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

- 1) ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ ของประชาชนผู้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
- 2) สภาพการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนภายใต้การสนับสนุนจากมูลนิธิฯ
- 3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนผู้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิฯ
- 4) เปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชนผู้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิฯ ที่มีลักษณะพื้นฐานด้านสังคม และเศรษฐกิจแตกต่างกัน

กลุ่มตัวอย่างทำการคัดเลือกแบบหลายขั้นตอนใช้แบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปรายงานผลวิเคราะห์ข้อมูลด้วย ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่า t-test และ ค่า F-test ผลการศึกษา พบว่า ประชาชนมีอายุเฉลี่ย 50.83 ปี สมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 5.07คน พื้นที่ถือครองทำการเกษตรเฉลี่ยครอบครัวละ 23.60 ไร่ รายได้ที่เป็นเงินสดที่ได้จากการเกษตรต่อปีเฉลี่ยครอบครัวละ 46,268.60 บาท รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ยครอบครัวละ 21,627.00 บาทต่อปี และหนี้สินปัจจุบันเฉลี่ยครอบครัวละ 92 435.00บาท สภาพการดำเนินงานกิจกรรมพัฒนาชุมชน ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ในกิจกรรม 5 ด้าน พบว่า

1) กิจกรรมด้านสังคม มีการระดมสมองเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน โดยการประชุมทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน และมีการสนับสนุนให้เกิดกลุ่มเรียนรู้ในชุมชน โดยการจัดทัศนศึกษา ดูงานกิจกรรมที่กลุ่มให้ความสนใจ

2) กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม มีการส่งเสริมให้เกิดการร่วมระดมทุนและแรงงาน เพื่อแก้ไขปัญหาคความแห้งแล้งโดยการขุดสระน้ำในไร่ นา และมีการส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยคอก และปุ๋ยพืชสด

3) กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมให้คนในชุมชนลดรายจ่ายโดยการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง และมีการส่งเสริมให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน โดยการระดมทุนในรูปแบบการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน

4) กิจกรรมด้านสุขภาพมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ออกกำลังกายเพื่อทำให้สุขภาพดีขึ้น โดยการจัดกิจกรรมกีฬาในหมู่บ้าน และมีการรณรงค์แก้ไขปัญหาดังกล่าว อาหารในชุมชน โดยการจัดทำโครงการ อาหารเสริมแก่เด็กในชุมชน

5) กิจกรรมด้านการศึกษา มีการส่งเสริมให้มีการจัดประชุมสัมมนาศึกษาดูงานด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชน และมีการนำเด็กในหมู่บ้านไปเข้ารับการอบรมในโครงการเด็กรักถิ่น

ผลการศึกษานเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของประชาชน พบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุ ระยะเวลาการอาศัยในชุมชน และรายได้ที่เป็นเงินสดของครอบครัวต่อปี แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 และ.01 ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ปฏิเสธสมมติฐานที่ว่า ประชาชนผู้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่มีเพศ อายุ ระยะเวลาการอาศัยในชุมชนและรายได้ที่เป็นเงินสดของครอบครัวต่อปีแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน จากการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ว่าควรมีการจัดอบรมคณะกรรมการกลุ่ม ให้มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และแนวทางในการบริหารกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ และการจัดประชุมหรือทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน ควรกำหนดช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมและประชาชนหรือสมาชิกกลุ่มว่างจากภารกิจในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนในเขตพื้นที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิพัฒนาชุมชนยั่งยืน ปรับเปลี่ยนจากการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์แบบเดิมมาทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเพื่อให้สามารถใช้แรงงานที่มีอยู่อย่างเหมาะสมและคุ้มค่าพร้อมทั้งนำแรงงานในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในอดีต เช่น การนำประเพณีการลงแขกมาใช้เพื่อลดปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงาน ในการส่งเสริมอาชีพให้ประชาชน ควรจัดเจ้าหน้าที่ออกไปชี้แจงให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับการจัด

การเงินลงทุน การตลาด การจะเป็นหนี้สิน และแนวทางการปลดหนี้สิน รวมถึงการกำหนดแผนในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร การจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน รวมทั้งการกระตุ้นประชาชนให้รู้จักรวมกันซื้อและขายผลผลิตผลการเกษตร เพื่อลดการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

พัฒนา กุศรีพิทักษ์ (2540 : 104-116) ได้ทำการศึกษาวิจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเมือง: ศึกษากรณีชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมการพัฒนาชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสกลนคร อำเภอเมืองจังหวัดสกลนครประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่เจ้าหน้าที่ของเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาล หัวหน้าหรือตัวแทนหัวหน้าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเดิม จำนวน 85 คน และเขตเทศบาลที่ขยายใหม่ 55 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การสรุปประเด็น แจกแจงความถี่และสถิติร้อยละ แล้วนำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่ากิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมตามหน้าที่ของเทศบาลที่ส่งเสริมให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแยกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาเพื่อพัฒนาจิตใจ และอนุรักษ์ประเพณี กิจกรรมการพัฒนาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อพัฒนาการสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่สำคัญที่สุดคือ ปัจจัยด้านคุณลักษณะของประชาชนในชุมชน รองลงมาได้แก่ด้านผู้นำชุมชน และกรรมการชุมชน ด้านความมุ่งหมายการเข้าร่วมกิจกรรม และด้านบทบาทในการสนับสนุนของรัฐ ตามลำดับ ส่วนลักษณะสำคัญของแต่ละปัจจัยที่ประชาชนเห็นว่ามีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนแต่ละปัจจัย ได้แก่ด้านคุณลักษณะของประชาชนในชุมชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากที่สุด คือการเสถียรเพื่อส่วนรวม ส่วนคุณลักษณะของชุมชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากที่สุดคือชุมชนที่ไม่กว้างขวางติดต่อกันง่าย คุณลักษณะของผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากที่สุดคือ การเสถียรเพื่อส่วนรวม ความมุ่งหมายของการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ความต้องการที่จะรักษาความสะอาดและความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเรือนและสาธารณสถาน ด้านบทบาทในการสนับสนุนของรัฐที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากที่สุด คือ การสนับสนุนด้านงบประมาณ สำหรับลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนตามกิจกรรมการพัฒนาดัง ๆ มีทั้งหมด 5 ลักษณะ โดยมีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์สินหรือวัสดุมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ร่วมคิดและวางแผน ร่วมกระทำโดยการสละ

แรงงานหรือร่วมขบวนแห่ ร่วมได้ประโยชน์และร่วมบำรุงรักษา หรืออนุรักษ์โดยการเผยแพร่ความรู้ตามลำดับ จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่ากรมมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมของชุมชนทั้งด้านสภาพพื้นที่ ตัวบุคคลเศรษฐกิจการเมืองและสังคมจะไม่มีรูปแบบการพัฒนาหรือปัจจัยที่ตายตัวที่สามารถใช้ได้ทุกพื้นที่

กัตจิรา ปกป้อง (2546 : 85-91) ได้ศึกษาการประเมินผลการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ศึกษาเฉพาะกรณี : องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอ ตำบ่อเงินแก้วจังหวัดยโสธร โดยได้ทำการศึกษาใน 6 ด้านคือด้านการร่วมคิด ด้านการร่วมตัดสินใจ ด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล และด้านการร่วมตรวจสอบ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลโดยรวมและรายชื่ออยู่ในระดับปานกลาง ประชาชนที่มีความแตกต่างในเรื่องวุฒิการศึกษาและอาชีพจะมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลที่แตกต่างกัน แต่ประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกันจะมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ไม่แตกต่างกัน

ไพศาล เขาวนนะ (2543 : 71-80) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนชาวอำเภอฉวางต่อการบริหารท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณี : องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอฉวาง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารในองค์การบริหารส่วนตำบลในเกณฑ์ระดับต่ำ โดยเรียกลักษณะการมีส่วนร่วมด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ประชาชนมีส่วนร่วมคิดทางการเมืองในระดับต่ำ แต่มีส่วนร่วมคิดทางด้านการบริหารสูง
- 2) ประชาชนมีส่วนร่วมดำเนินการทางการเมืองในระดับต่ำ และการบริหารในระดับปานกลาง

สุวิทย์ สนิทม่วง (2541 : 104-112) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาล : ศึกษากรณีเทศบาลตำบลมหาพฤกษ์ อ.เมือง จ.ระยอง การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาชุมชนของคณะกรรมการชุมชน ในเขตเทศบาลตำบลมหาพฤกษ์และเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ คณะกรรมการชุมชนและประชาชนในเขตเทศบาลตำบลมหาพฤกษ์ โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างมา 9 ชุมชนจาก 17 ชุมชน และให้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในการศึกษาข้อมูลที่ได้จากสนามจะนำมาประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สำหรับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละและค่า ไคสแควร์ (Chi-Square) ผลการวิจัยพบว่าบทบาทในการพัฒนาชุมชนของ

คณะกรรมการชุมชน ไม่แตกต่างกัน ตามขนาดของชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกันตามสภาพภูมิหลังและสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม (ในด้านอายุ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก อาชีพรอง และระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ส่วนเพศ และระดับรายได้ไม่มีความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

นคร ลำเกาทัณฑ์ (2542จ1 58-60) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่อำเภอหนองแก้ว จังหวัดเลย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงรวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน การเก็บรวบรวมข้อมูลให้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ ประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าโคสแควร์และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลจากการศึกษา จากการวัดการมีส่วนร่วมฯ 4 ด้าน ได้แก่ การร่วมเสนอปัญหาและแสดงความคิดเห็น การร่วมวางแผนหรือจัดทำโครงการฯ การร่วมลงมือปฏิบัติตามแผนและการร่วมติดตาม และประเมินผล สรุปได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับต่ำ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ คือ ความคาดหวังผลประโยชน์จากโครงการฯ และการติดต่อพบปะกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทรัพยากรและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมฯ ที่สำคัญ ได้แก่ การมีภาระทางครอบครัวมากทำให้ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมโครงการฯ และการมีภาระในการประกอบอาชีพ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยที่พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับต่ำ ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนให้มากขึ้น ควรแก้ไขปัญหาดูสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยการจัดหาน้ำสะอาด ส่งเสริมภาวะโภชนาการในเด็ก และปรับปรุงเส้นทางคมนาคมจากหมู่บ้าน ไปยังโรงพยาบาล ให้เป็นไปตามความคาดหวังของประชาชน ในการเข้าร่วมโครงการฯ สำหรับการติดต่อพบปะกับผู้นำท้องถิ่น ซึ่งพบว่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมฯ ในระดับต่ำนั้น ควรมีการมอบอำนาจการตัดสินใจให้แก่ผู้นำท้องถิ่น และกิจกรรมของโครงการฯ ควรเป็นกิจกรรม ที่ใช้เวลาน้อยและดำเนินการ ในช่วงที่ประชาชนว่างเว้นจากการทำงาน เพื่อลดปัญหาการ ไม่มีเวลา เนื่องจากภาวะทางครอบครัวและการประกอบอาชีพ และควรจัดทำสื่อตลอดจนมีการทบทวนประชาชนเพื่อ ให้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

เอกอนงค์ ศรีสำอางค์ (2543 : 110-116) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดนครปฐมต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลทำการศึกษา โดยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 144 ราย โดยใช้แบบสอบถามวัดระดับความ

คิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานอ.บ.ค. และแบบสอบถามวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อนำเสนอข้อมูลใช้อัตราส่วนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ หากค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ด้วยสถิติโคสแควร์ เพื่อหาความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระและ ตัวแปรตาม ผลการศึกษพบว่า การศึกษาในด้านปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ระดับอายุ อาชีพ ราย ใ้ ต่อเดือน ระดับการศึกษา และระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง เป็นผู้บริหาร อ.บ.ค. ที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน อ.บ.ค. อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จากการศึกษาด้านปัจจัยค่านิยมและความรู้ความเข้าใจพบว่า ความรู้ความเข้าใจและมีปัจจัยค่านิยมที่แตกต่างกัน มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน อ.บ.ค. อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้เห็นควรให้มีการส่งเสริมการศึกษา และให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มากกว่านี้ เพื่อที่จะส่งเสริมสนับสนุนการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

2.4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

งานวิจัยต่างประเทศเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นและการปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้วิจัยได้รวบรวมและสรุปได้ดังนี้

แมททิวส์ (Mathews. 1996 : 214-222) ได้ศึกษาถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและระดับความเข้มแข็งของการรวมพลังในชุมชนเพื่อให้เห็นช่องทางและโอกาสในการพัฒนาผล การศึกษาพบว่า

- 1) โครงสร้างพื้นฐานที่ดี ได้แก่ โอกาสและแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน
- 2) กระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจร่วมกันระหว่างคนในชุมชน
- 3) ลักษณะของความเป็นผู้นำและภาวะผู้นำของประชาชนในชุมชน
- 4) ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
- 5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน
- 6) ความรู้สึกนึกคิดในการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน ความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน

มิลเลอร์ (Miller. 1993 : 99-116) ได้ทำการศึกษาเรื่องการช่วยเหลือชุมชนของเรา ข้อตระหนักและการตอบสนองด้วยตนเอง โดยศึกษาชุมชนในมลรัฐฟลอริดา ผลการศึกษพบว่า

กลุ่มตัวอย่างมีความคิดได้แย้งว่า การพัฒนาตนเองนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน และชุมชนควรมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ควรตระหนักเกี่ยวกับอิทธิพลจากภายนอก และควรตระหนักถึงบทบาทของคนที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

กราฟฟี (Graff, 1998 : 1633-A) ได้ทำการศึกษาทัศนคติของชุมชนต่อการจัดการศึกษาและระดับการมีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียนที่จะทำให้ทัศนคติของชุมชนต่อโรงเรียนดีขึ้น โดยมีได้มุ่งหมายคือต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการมีส่วนร่วม ถึงแวดล้อมของโรงเรียน ทัศนคติต่อสถานศึกษาของรัฐ ผลการศึกษาพบว่า มีความสัมพันธ์กันระหว่างทัศนคติของชุมชนกับสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนหรือทัศนคติของชุมชนต่อการเข้าร่วมในกิจการของโรงเรียน

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องจะพบว่า ส่วนใหญ่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจะศึกษาปัญหา ความคิดเห็นต่อการปฏิบัติงานที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล โรงเรียน และใช้วิธีการศึกษาวิจัยด้วยกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ทั่วไปผู้วิจัยในฐานะที่เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด จึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาปัญหาการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิจัยคาดว่าน่าจะนำไปใช้ประโยชน์กับชุมชนได้โดยตรง

2.5 กรอบแนวคิดของการวิจัย

ในการศึกษาสภาพการดำเนินงานและการวิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย โดย ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจำนวน 13 คน ทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มผู้นำอาชีพกรรมการกองทุนหมู่บ้านและกรรมการศูนย์เยาวชนตำบลจำนวนทั้งหมด 103 คน ทำงานและประสานงานร่วมกันในพื้นที่วิจัยบ้านเป็ลือ หมู่ 9 หมู่ 10 และหมู่ 11 ตำบลรอนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นคนในท้องถิ่นต้องมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับกระบวนการในการปฏิบัติงาน มีการระดมความคิดเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมายและสามารถค้นหาข้อมูลของท้องถิ่นเพื่อให้รู้ศักยภาพของท้องถิ่นและสามารถอธิบายปัญหา กำหนดความต้องการในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง สำรวจและรวบรวม

ข้อมูลของท้องถิ่นทำความเข้าใจปัญหาและลำดับความสำคัญ หากทางเลือกเพื่อนำมาจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาท้องถิ่น สามารถนำแผนไปปฏิบัติ ประเมินผลการปฏิบัติและสรุปผลการดำเนินงาน ติดตามและแก้ไข้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง (เทวี สวรรยาธิปฏิบัติและคนอื่น ๆ. 2549 : 49) โดยดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (��ชาวถย์ ทัดสิวัช. 2550 : 15-19) ซึ่งประกอบด้วย

1) ระยะเวลาเตรียมการวิจัย (Pre-Research Phase) ประกอบด้วย

1.1) ตั้งคณะทำงาน

1.2) คณะทำงานประชุมเลือก/ วิเคราะห์พื้นที่วิจัย

1.3) การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยกับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

1.4) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ โดยดำเนินการดังนี้

1.4.1) ประชุมเชิงปฏิบัติการคณะทำงาน

1.4.2) เตรียมเครื่องมือการจัดการเรียนรู้ให้ท้องถิ่น

2) ระยะเวลาดำเนินการวิจัย (Research phase) ประกอบด้วย

2.1) การกำหนดความต้องการ จุดมุ่งหมายและวิสัยทัศน์ของท้องถิ่น

2.1.1) การศึกษารวบรวมข้อมูลท้องถิ่น

2.1.2) แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่น

2.1.3) วิเคราะห์ปัญหาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

2.1.4) นำผลการวิเคราะห์มากำหนดความต้องการ จุดมุ่งหมายและวิสัยทัศน์ท้องถิ่น

2.2) จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ตามขั้นตอนดังนี้

2.2.1) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของแผนงาน

2.2.2) จัดทำเป็นแผนงานและกำหนดวิธีการจัดการ

2.3) ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นตามแผนที่ได้กำหนดไว้

2.4) ร่วมรับผลประ โยชน์ที่ได้จากการดำเนินการพัฒนาตามแผน

3) ระยะเวลาติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นการ

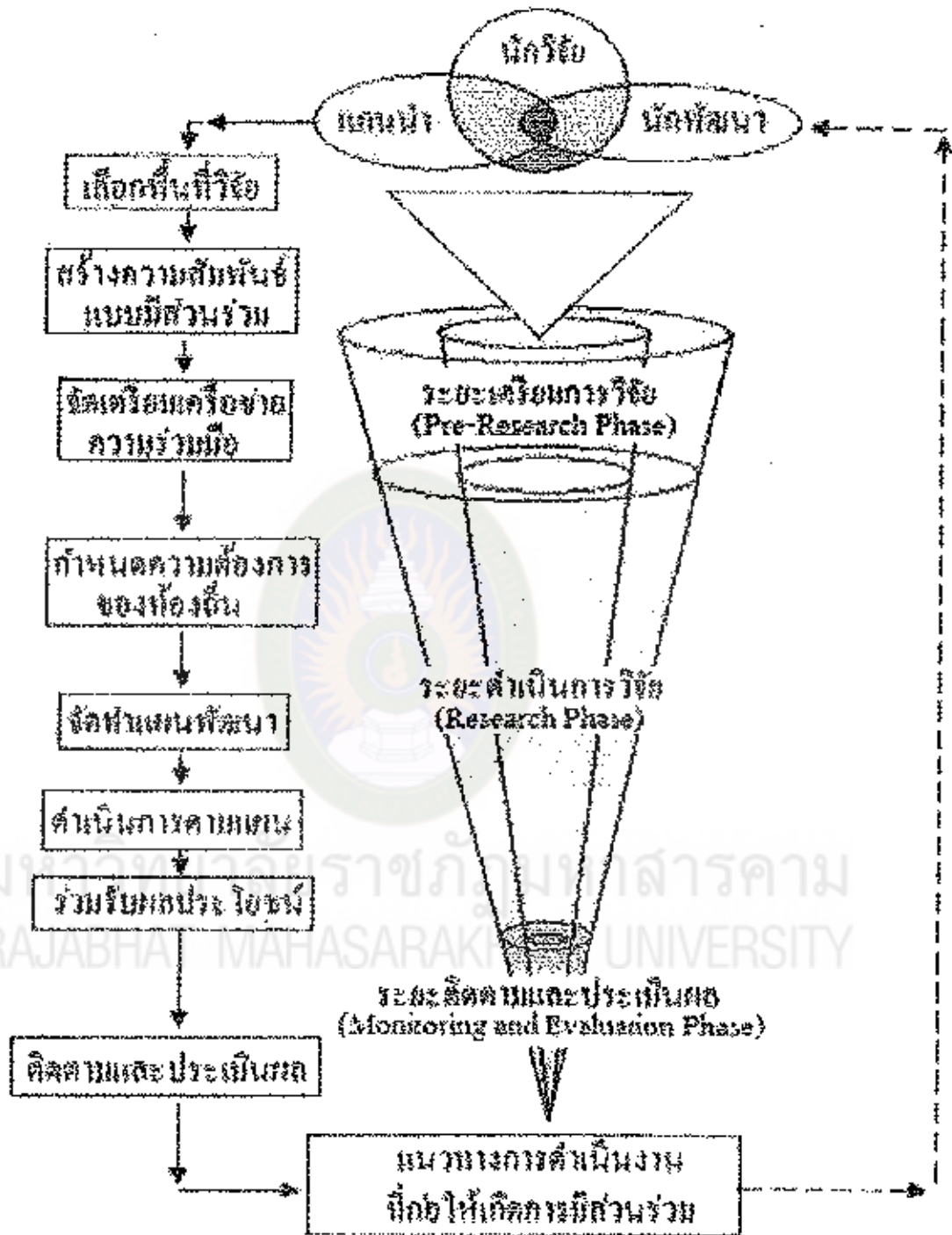
ร่วมกันวิเคราะห์และสรุปผลการดำเนินงาน เพื่อหาจุดเด่น จุดด้อย และแนวทางในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยการดำเนินการตามขั้นตอนข้างต้นสอดคล้องกับดำเนินการตามกระบวนการในการพัฒนาท้องถิ่นแบบครบวงจรและสอดคล้องทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นในปัจจุบัน (พิชราภรณ์ศิริ โภษุท. 2547 : 7-8) ซึ่งประกอบด้วย

- 3.1) การกำหนดความต้องการ
- 3.2) การจัดทำแผนพัฒนา
- 3.3) การดำเนินการพัฒนา
- 3.4) การรับผลประโยชน์จากการพัฒนา
- 3.5) การติดตามและประเมินผลการพัฒนา

จากที่ได้อภิปรายมาข้างต้นสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังแสดงในภาพประกอบต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพประกอบที่ 6 : แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย